

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

คู่มือ ประโยค ๑-๒
อรรถกถาธรรมบท ภาค ๑
แปลโดยอรรถ

โครงการพัฒนาเนื้อหาและสื่อการศึกษาพระปริยัติธรรม
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ปีงบประมาณ ๒๕๕๖

คู่มือ ประโยค ๑-๒ อรรถกถาธรรมบท ภาค ๑ แปลโดยอรรถ

คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบ : รศ.ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร

คณะบรรณาธิการ : พระมหาสุทัศน์ ตีสุรวาทิ นายสุชญา ศิริธัญญาร

คณะบรรณาการ : พระมหาสุระศักดิ์ ธีรวโส พระมหานพดล เตชธมโม

นายสนธิญาณ รักษาภักดี นายสุชญา ศิริธัญญาร

นายมนัส จอดพิมาย นายสินชัย วงษ์จำนงค์

นายชำนาญ เกิดช่อ นายสมบุญรณ เฟ่งพิศ

ออกแบบปก : นางจุฬารัตน์ วิชาชาติ

จัดรูปเล่ม : นายสมบุญรณ เฟ่งพิศ

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : พฤษภาคม ๒๕๕๘

พิธีพิมพ์ : พระมหาธิติ อนุภทโท นายสุชญา ศิริธัญญาร นายสุภูฐาน สุตาจันทร์

จำนวนพิมพ์ : ๑,๐๐๐ เล่ม

ลิขสิทธิ์

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ห้ามการลอกเลียน

ไม่ว่าส่วนใดๆ ของหนังสือเล่มนี้ นอกจากจะได้รับอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรเท่านั้น

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

National Library of Thailand Cataloging in Publication Data

พุทธโฆษาจารย์

คู่มือ ประโยค ๑-๒ อรรถกถาธรรมบท ภาค ๑ แปลโดยอรรถ.-- พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2558

134 หน้า.

1. พระพุทธศาสนา--การศึกษาและการสอน. I. กวีริญา มีมุข, ผู้วาดภาพประกอบ. II. ชื่อเรื่อง.

294.307

ISBN 978-616-300-155-9

จัดพิมพ์โดย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เลขที่ ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐ โทรศัพท์/โทรสาร ๐๓๕ ๒๔๘ ๐๑๓

พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑๑-๑๗ ถนนมหาธาตุ เขตพระนคร กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐

โทรศัพท์ ๐-๒๖๒๓-๕๖๒๓ โทรสาร ๐-๒๖๒๓-๕๖๒๓

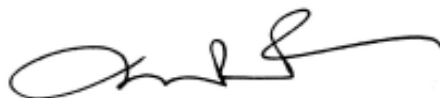
คำปรารภ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีโครงการพัฒนาเนื้อหาและสื่อการศึกษาพระปริยัติธรรม ปีงบประมาณ ๒๕๕๒ มีวัตถุประสงค์ ๓ ข้อ คือ (๑) เพื่อสนองพันธกิจด้านบริการวิชาการทางพระพุทธศาสนา ของมหาวิทยาลัย (๒) เพื่อพัฒนาเนื้อหาและสื่อการศึกษาพระปริยัติธรรมทุกระดับให้ครบถ้วนสมบูรณ์ ทันสมัย (๓) เพื่อเผยแพร่ ผลงานวิชาการทางพระพุทธศาสนาให้เข้าถึงประชาชนทุกระดับ

โครงการนี้เกิดจากความร่วมมือร่วมใจกันของคณาจารย์และเจ้าหน้าที่ของมหาวิทยาลัย ช่วยกันพัฒนา เนื้อหาคู่่มือประกอบการเรียนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ตั้งแต่หลักสูตรชั้นประโยค ๑-๒ ถึงชั้นประโยค ป.ธ. ๙ ให้มีเนื้อหาสาระถูกต้อง เป็นที่ยอมรับของพระภิกษุสามเณร ตลอดถึงผู้ที่สนใจทั่วไป

หนังสือ คู่่มือ ประโยค ๑-๒ อรรถกถาธรรมบท ภาค ๑ แปลโดยอรรถ เล่มนี้ แปลมาจากอรรถกถา ธรรมบท ภาษาบาลี ภาค ๑ ซึ่งเป็นผลงานของพระพุทธโฆสาจารย์ นักปราชญ์ชาวอินเดีย ผู้มีชื่อเสียงก้องก้อง เดินทางไปสิงหล (เกาะลังกา) เพื่อแปลพระไตรปิฎกและอรรถกถาจากภาษาสิงหลเป็นภาษาบาลี เมื่อ พ.ศ.๙๖๐ ซึ่งต่อมา สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ชำระขึ้นในเมืองแรก และแบ่งอรรถกถาภาษา บาลีเป็นภาค ตั้งแต่ภาค ๑ ถึง ภาค ๘ สำหรับคู่มือ ประโยค ๑-๒ อรรถกถาธรรมบท ภาค ๑ แปลโดยอรรถ เล่มนี้ เป็นสำนวนการแปลอรรถกถา ซึ่งเป็นหลักสูตรวิชาแปลมคธเป็นไทย ชั้นประโยค ๑-๒ มีวัตถุประสงค์ เพื่อให้ศึกษาเนื้อหาหรือเรื่องราว จำนวน ๑ วรรค คือ ยมกวรรค หมวดว่าด้วยธรรมเป็นคู่กัน มีจำนวน ๑๔ เรื่อง ๒๐ คาถา ในวรรคนี้เน้นถึงธรรมที่ตรงกันข้าม ถูกประมวลมาไว้ในหมวดเดียวกัน ธรรมที่ตรงกันข้ามนั้น คือความคิดชั่วกับความคิดดี การจงเวรกับการไม่จงเวร เป็นต้น

ขออนุโมทนาขอบคุณคณะกรรมการผู้พัฒนาเนื้อหาและสื่อการศึกษาพระปริยัติธรรม คณาจารย์และ เจ้าหน้าที่ของมหาวิทยาลัยทุกคน ที่สละเวลาพัฒนาเนื้อหาและสื่อการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลี หนังสือ คู่่มือ ประโยค ๑-๒ อรรถกถาธรรมบท ภาค ๑ แปลโดยอรรถ เล่มนี้ ให้เกิดมีขึ้น อันจะเป็นสมบัติ ของมหาวิทยาลัย สืบไป หวังว่า หนังสือเล่มนี้ จะอำนวยประโยชน์เชิงวิชาการทางพระพุทธศาสนาแก่พระภิกษุ สามเณรและผู้ที่เกี่ยวข้องสืบไป

(พระพรหมบัณฑิต, ศ.ดร.)

อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ที่ปรึกษาแม่กองบาลีสนามหลวง

คำนำ

หนังสือเล่มนี้ได้พัฒนาขึ้นตามโครงการพัฒนาเนื้อหาและสื่อการศึกษาพระปริยัติธรรม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๒ ของกองวิชาการ สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยมีวัตถุประสงค์ ดังนี้ (๑) เพื่อสนองพันธกิจด้านบริการวิชาการทางพระพุทธศาสนาของมหาวิทยาลัย (๒) เพื่อพัฒนาเนื้อหาและสื่อการศึกษาพระปริยัติธรรมทุกระดับให้ครบถ้วนสมบูรณ์ ทันสมัย (๓) เพื่อเผยแพร่ผลงานวิชาการทางพระพุทธศาสนาให้เข้าถึงประชาชนทุกระดับ

หนังสือ คู่มือ ประโยค ๑-๒ อรรถกถาธรรมบท ภาค ๑ แปลโดยอรรถ เล่มนี้ แปลมาจากอรรถกถาธรรมบท ภาษาบาลี ภาค ๑ อันเป็นหลักสูตรวิชาแปลมคธเป็นไทย ของชั้นประโยค ๑-๒ มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ศึกษาเนื้อหาหรือเรื่องราว จำนวน ๑ วรรค คือ ยมกวรรค หมวดว่ากรรมเป็นคู่กัน มีจำนวน ๑๔ เรื่อง ๒๐ คาถา ในวรรคนี้จะกล่าวถึงธรรมที่ตรงกันข้าม ถูกรวบรวมไว้ในหมวดเดียวกัน ธรรมที่ตรงกันข้าม ได้แก่ ความคิดไม่ดีกับความคิดดี การจงใจกับการไม่จงใจ การแตกความสามัคคีกับความสามัคคี ผู้มีจิตไม่มั่นคงกับผู้มีจิตมั่นคง ผู้ไม่ควรนุ่งห่มผ้ากาสาวพัสตร์กับผู้ควรนุ่งห่มผ้ากาสาวพัสตร์ สิ่งที่ไม่มีสาระกับสิ่งที่มีสาระ จิตที่ไม่ได้รับการอบรมกับจิตที่ได้รับการอบรม ผู้ทำบาปย่อมเศร้าโศกกับผู้ทำบุญย่อมบันเทิงใจ ผู้เรียนมากแต่ประมาทย่อมไม่ได้บรรลุมรรคผล กับผู้เรียนน้อยแต่ไม่ประมาทย่อมได้บรรลุมรรคผล และในเนื้อหาเล่มนี้ยังมีการตั้งหัวข้อเรื่อง เพื่อให้จดจำได้ง่าย พร้อมมีภาพประกอบ เพื่อความบันเทิงใจ

คณะกรรมการผู้พัฒนาเนื้อหาอรรถกถาธรรมบท ภาค ๑ แปลโดยอรรถ หวังว่า หนังสือเล่มนี้ จะยังประโยชน์ต่าง ๆ ให้เกิดขึ้นกับผู้เกี่ยวข้องตามวัตถุประสงค์ของโครงการพอสมควร จึงขอขอบคุณทุกท่านที่ได้มีส่วนร่วมทำให้หนังสือเล่มนี้สำเร็จลงได้

คณะกรรมการผู้พัฒนาเนื้อหาอรรถกถาธรรมบท ภาค ๑ แปลโดยอรรถ

พฤษภาคม ๒๕๕๘

คณะกรรมการดำเนินงาน
โครงการพัฒนาเนื้อหาและสื่อการศึกษาพระปริยัติธรรม
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

คณะกรรมการดำเนินงาน	คณะกรรมการผู้พัฒนาเนื้อหา
ที่ปรึกษา พระพรหมบัณฑิต, ศ.ดร.	“อรรถกถาธรรมบท ภาค ๑” ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบสำนวนการแปล อรรถกถาธรรมบท ๘ ภาค รศ.ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร
ประธานกรรมการ พระศรีคัมภีร์ญาณ, รศ.ดร.	คณะบรรณธิการ พระมหาสุทัศน์ ติสฺสรวาทิ นายสุชญา ศิริธัญญกร
รองประธานกรรมการ พระมหาเจิม สุวโจ	คณะบรรณกรแปลเนื้อหาอรรถกถาธรรมบท พระมหาสุรศักดิ์ ธีรวโส พระมหานพดล เตชธมโม นายสนธิญาณ รักษาภักดี นายสุชญา ศิริธัญญกร นายมนัส จอดพิมาย นายสินชัย วงษ์จำนงค์ นายชำนาญ เกิดช้อ นายสมบุญ เฟ่งพิศ
กรรมการ พระสิริชัยโสภณ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส,รศ.ดร. พระมหาสุทัศน์ ติสฺสรวาทิ พระมหาสุเทพ สุพนฺธิโต พระมหาศรีทนต์ สมจาโร พระมหาวิระพงษ์ วีรวโส พระสุทิน เขมวโส พระมหาบุญณะ ชาตเมโว, ดร. พระมหาสมเดช ตปสีโล นายเกษม แสงนนท์ นายสนธิญาณ รักษาภักดี นายสินชัย วงษ์จำนงค์	พิสูจน์อักษร พระมหาธิติ อนุภทโท นายสุชญา ศิริธัญญกร นายสุภฐาน สุดาจันทร์
กรรมการและเลขานุการ นายสุชญา ศิริธัญญกร	พิมพ์/จัดรูปเล่ม นายสมบุญ เฟ่งพิศ
กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ นายชำนาญ เกิดช้อ นายอักษรวิชัย โฉมศรี นายสมบุญ เฟ่งพิศ	ออกแบบปก นางสาวจุฬารัตน์ วิชาชาติ ภาพประกอบ นางสาวกวีรญา มีมุข

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
คำปรารภ	(๓)
คำนำ	(๔)
คณะกรรมการดำเนินงานโครงการพัฒนาเนื้อหาและสื่อการศึกษา พระปริยัติธรรม	(๕)
สารบัญ	(๗)
ปกนามคาถา	๑
๑. ยมกวัดควัดณณา	๓
๑. เรื่องพระจักขุบาลเถระ (๑)	๓
๒. เรื่องมัญจุกุณฑลิมานพ (๒)	๒๐
๓. เรื่องพระติสสเถระ (๓)	๓๐
๔. เรื่องความเกิดขึ้นของนางกาลียักษิณี (๔)	๓๖
๕. เรื่องภิกษุชาวเมืองโกสัมพี (๕)	๔๑
๖. เรื่องจุลกกาลและมหากาล (๖)	๕๐
๗. เรื่องพระเทวทัต (๗)	๕๗
๘. เรื่องสมุชชัยปริพาชก (๘)	๖๑
๙. เรื่องพระนันทเถระ (๙)	๘๓
๑๐. เรื่องจุนทสุกริก (๑๐)	๙๑
๑๑. เรื่องธัมมิกอุบาสก (๑๑)	๙๔
๑๒. เรื่องพระเทวทัต (๑๒)	๙๘
๑๓. เรื่องนางสุมนาเทวี (๑๓)	๑๑๑
๑๔. เรื่องภิกษุ ๒ สหาย (๑๔)	๑๑๔
ภาคผนวก	๑๑๙
๑. หลักสูตรประโยคบาลีสันามหลวง	๑๑๙
๒. เคล็ดลับการสอบผ่าน	๑๒๐

(๘)

คณะบรรณาธิการผู้ตรวจสอบสำนวนการแปลอรรถกถาธรรมบท ๘ ภาค	๑๒๒
ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบสำนวนการแปลอรรถกถาธรรมบท ๘ ภาค	๑๒๒
คณะบรรณาธิการแปลพัฒนาเนื้อหาอรรถกถาธรรมบท ๘ ภาค	๑๒๓

อรรถกถาธรรมบท อันข้าพเจ้า จะกล่าว ฯ

คาถาแสดงซึ่งความนอบน้อม อันข้าพเจ้า จะกล่าว ฯ

ข้าพเจ้า^๑ * อันพระกุมารกัสสปเถระผู้ฝึกตนแล้ว ประพฤติสม่าเสมอโดยปกติ
มีจิตมั่นคง หวังในความดำรงมั่นแห่งพระสัทธรรม หวังอยู่ว่า

“พระศาสดาผู้ทรงฉลาดในธรรมและสภาพมิใช่ธรรม

มีบทแห่งพระสัทธรรมอันถึงพร้อมแล้ว

มีพระอริยาศัยอันกำลังแห่งพระกรุณาให้อาจอหาญพร้อมแล้ว

ทรงอาศัยเหตุอันนั้น ๆ แสดงพระธรรมบท อันงาม

ที่เป็นเครื่องเจริญปีติและปราโมทย์แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

เป็นธรรมที่ละเอียดอ่อนซึ่งน่าสืบ ๆ กันมาด้วยภาษาแห่งชาวเกาะ

ตั้งอยู่แล้ว ในเกาะเป็นที่อยู่ของบุคคลที่มีฝ่ามือแดง (ตัมพปณณทวิป)

ยังไม่ทำความถึงพร้อมแห่งประโยชน์ให้สำเร็จแก่สัตว์ทั้งหลายที่เหลือได้

ไฉน อรรถกถาแห่งพระธรรมบทนั้นจะทำประโยชน์ให้สำเร็จแก่โลกทั้งปวง” ดังนี้

อาราธนาโดยเคารพแล้ว จึงขอนมัสการพระบาทพระสัมพุทธเจ้า

ผู้ทรงสิริ ผู้ทรงเห็นที่สุดแห่งโลก มีพระฤทธิ์อันรุ่งโรจน์

ทรงยังประทีปคือพระสัทธรรมให้รุ่งเรือง

ในเมื่อโลกถูกความมืดคือโมหะใหญ่ปกคลุมแล้ว

บูชาพระสัทธรรมของพระสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

และทำอัญชลีแต่พระสงฆ์แห่งพระสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นแล้ว

จักกล่าวอรรถกถาแห่งพระธรรมบทนั้นด้วยภาษาอื่น โดยอรรถไม่ให้เหลือเลย

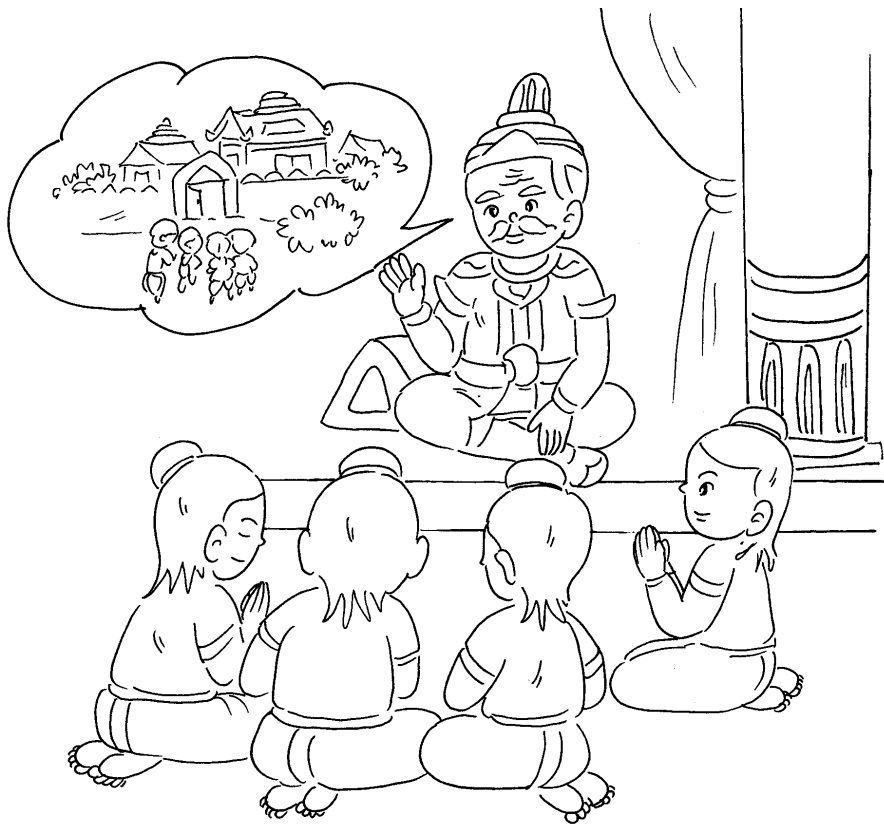
ละภาษานั้นและลำดับคำที่พิสดารเกินเสีย ยกขึ้นสู่ภาษาอันเป็นแบบที่รื่นรมย์ใจ

อธิบายบทแห่งพยัญชนะแห่งคาถาทั้งหลายที่ท่านไม่ได้อธิบายไว้

ในอรรถกถานั้นให้สิ้นเชิง นำมาซึ่งปีติและปราโมทย์แห่งใจ

อิงอาศัยอรรถและธรรม แก่บัณฑิตทั้งหลาย *

^๑ หมายถึง พระพุทธโฆสอาจารย์.

๑. ยมกวัคควัณณนา

๑. พรรณนาเนื่อความแห่งวรรคที่กำหนดธรรมเป็นคู่กัน

๑. เรื่องพระจักขุบาลเถระ (๑)

มีปุจฉาว่า “พระธรรมเทศนานี้ว่า

‘ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จแล้วด้วยใจ,
หากบุคคล มีใจร้ายแล้ว พุดอยู่ที่ดี ทำอยู่ที่ดี
ทุกขย่อมติดตามเขาไป เพราะเหตุนั้น
เปรียบเหมือนล่อหมุนไปตามรอยเท้าโค ตัวนำแอกไปอยู่ ฉะนั้น’ ๑

พระศาสดา ตรัสไว้ที่ไหน” ๑

วิสัชนาว่า “พระองค์ตรัสแล้ว ณ กรุงสาวัตถี” ๑

มีปุจฉาว่า “พระองค์ทรงปรารภใคร” ๑

วิสัชนาว่า “ทรงปรารภพระจักขุบาลเถระ” ๑

(กฏุมพีทำพิธีขอบุตรกับต้นไทรใหญ่)

เล่ากันมาว่า ในกรุงสาวัตถี มีกฏุมพีคนหนึ่งชื่อว่ามหาสุวรรณ เป็นคนมั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีสมบัติมาก แต่ไม่มีบุตร ๑ วันหนึ่ง เขาไปทำอาบน้ำ อาบเสร็จแล้วกลับมา ในระหว่างทาง เห็นต้นไม้ที่เป็นเจ้าไพรต้นหนึ่ง มีกิ่งสมบูรณ์ คิดว่า “ต้นไม้นี้จักมีเทวดาผู้มีศักดิ์ใหญ่สิงอยู่” ดังนี้แล้ว จึงให้ชำระส่วนภายใต้ต้นไม้ให้สะอาดแล้ว ให้วางรั้ว เกลี่ยทราย ยกธงชัยและธงปฏิภักขึ้น ตกแต่งต้นไม้ เจ้าไพรแล้ว ตั้งความปรารถนาว่า “ข้าพเจ้าได้บุตรหรือธิดาแล้ว จักทำสักการะใหญ่ถวายท่าน” ดังนี้ แล้วหลีกไป ๑

(กฏุมพีได้บุตรสองคน)

ต่อมา ภรรยาของเศรษฐีที่ตั้งครรภ์ ๑ เศรษฐีได้ให้เครื่องบริหารครรภ์แก่นาง ๑ ครั้นล่วงไป ๑๐ เดือน นางก็คลอดบุตร ๑ เศรษฐีได้ขนานนามบุตรนั้นว่า ปาละ เพราะเหตุที่บุตรนั้นตนอาศัย ต้นไม้เจ้าไพร ที่ได้อภิบาลแล้วจึงได้ ๑ ต่อจากนั้น เศรษฐีได้บุตรอีกคนหนึ่ง ๑ ขนานนามว่า จุลปาละ ขนานนามบุตรคนแรกว่า มหาปาละ ๑ ครั้น ๒ กุมภาพันธ์นั้นเจริญวัย มารดาบิดาก็คิดผูกด้วยเครื่องผูกคือการครองเรือน ๑ ในกาลอันเป็นส่วนอื่นอีก มารดาและบิดาก็ได้ตายไป ๑ เหล่าญาติก็พากันเปิดสมบัติทั้งหมดมอบให้แก่บุตรทั้ง ๒ ๑

(พระศาสดาประทับอยู่ในกรุงสาวัตถี ๒๕ พรรษา)

สมัยนั้น พระศาสดา ทรงประกาศบวรธรรมจักรให้เป็นไปแล้ว เสด็จไปโดยลำดับ ประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวิหาร ที่ท่านอนาถบิณฑิกมหาเศรษฐีบริจาคทรัพย์นับได้ ๕๔๐ ล้าน สร้างถวาย ทรงสั่งสอนมหาชนให้ตั้งอยู่ในทางสวรรค์และทางนิพพาน ฯ แท้จริง พระตถาคตเสด็จอยู่จำพรรษา ๑ พรรษา เพียงเท่านั้น ในนิโครธมหาวิหารที่พระประยูรญาติฝ่ายพระชนนี ๘๐,๐๐๐ ตระกูล ฝ่ายพระชนก ๘๐,๐๐๐ ตระกูล รวมกันเป็น ๑๖๐,๐๐๐ ตระกูลสร้างถวาย เสด็จอยู่จำพรรษา ๑๙ พรรษา ณ พระเชตวันมหาวิหาร ที่ท่านอนาถบิณฑิกมหาเศรษฐี สร้างถวาย เสด็จอยู่จำพรรษา ๖ พรรษา ณ บุพพารามมหาวิหารที่นางวิสาขามหาอุบาสิกา บริจาคทรัพย์นับได้ ๒๗๐ ล้านสร้างถวาย ทรงอาศัยที่ตระกูลทั้ง ๒ เป็นผู้ใหญ่โดยคุณธรรม เสด็จอยู่จำพรรษาถึง ๒๕ พรรษา อาศัยกรุงสาวัตถี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

(ผู้บำรุงภิกษุสามเณร)

ทั้งอนาถบิณฑิกมหาเศรษฐี ทั้งนางวิสาขามหาอุบาสิกา พากันไปสู่วัดที่เป็นที่อุปัฏฐากพระตถาคต วันละ ๒ ครั้ง เป็นประจำ ฯ อนึ่ง เมื่อไป ไม่เคยมีมือเปล่าไป ด้วยครุ่นคิดว่า “ภิกษุหนุ่มและสามเณรทั้งหลาย จักคู่มือเรา” เมื่อไปก่อนเวลาฉันอาหาร ใช้ให้คนถือของขบเคี้ยวเป็นต้นไป เมื่อไปภายหลังเวลาฉันอาหาร ใช้ให้คนถือเอาปัจจัยเภสัชและน้ำอัฐบ้านไป ฯ อนึ่ง ในเคหสถานของท่านทั้ง ๒ นั้น เหล่าบริวารพากันปูลาสนะไว้เพื่อภิกษุแห่งละ ๒,๐๐๐ รูป เป็นประจำ ฯ พระภิกษุรูปใดปรารถนาของสิ่งใด ไม่ว่าจะปูลาสนะหรือเภสัช ของสิ่งนั้นก็สำเร็จแก่พระภิกษุรูปนั้นสมความปรารถนาทีเดียว ฯ

(เศรษฐีไม่เคยทูลถามปัญหา)

บรรดาทั้ง ๒ ท่านนั้น อนาถบิณฑิกมหาเศรษฐีไม่เคยทูลถามปัญหาแก่พระศาสดา จนวันเดียว ฯ เล่ากันมาว่า ท่านอนาถบิณฑิกมหาเศรษฐีนั้น คิดว่า “พระตถาคต เป็นพระพุทธเจ้าผู้ละเอียดอ่อน เป็นกษัตริย์ผู้ละเอียดอ่อน เมื่อทรงแสดงธรรมแก่เรา ด้วยทรงพระดำริว่า ‘คหบดีมีอุปการะแก่เรามาก’ ดังนี้ จะทรงลำบาก” แล้วไม่ทูลถามปัญหา เพราะความรักในพระศาสดาเป็นอย่างยิ่ง ฯ ส่วนพระศาสดาพอท่านอนาถบิณฑิกมหาเศรษฐีนั้นนิ่งแล้ว ทรงพระดำริว่า “เศรษฐีนี้ รักษาเราในที่ไม่ควรรักษา เพราะว่าเราได้ตัดศีรษะของเราอันประดับตกแต่งแล้ว ควักดวงตาของเราออกแล้ว ข้าแหละเนื้อหัวใจ ออกแล้ว สลบลูกเมียอันเป็นที่รักเสมอด้วยชีวิตของเราแล้ว บำเพ็ญบารมีอยู่ ๔ อสงไขยกับแสนแห่งกัป ก็บำเพ็ญแล้ว เพื่อแสดงธรรมแก่ผู้อื่นเท่านั้น เศรษฐีนี้รักษาเราในที่ไม่ควรรักษา” ดังนี้ ก็ตรัสพระธรรมเทศนากัณฑ์หนึ่งเสมอ ฯ

(ชาวสาวตติไปฟังธรรม)

ครั้งนั้น ในกรุงสาวตติ มีมนุษย์อยู่ ๗ ล้านคน ๆ บรรดาคนเหล่านั้น ผู้ที่ได้ฟังธรรมกถาของ พระศาสดาแล้ว เกิดเป็นอริยสาวก ประมาณ ๕ ล้านคน ที่ยังเป็นปุถุชนอยู่ประมาณ ๒ ล้านคน ๆ ในคนเหล่านั้น กิจของพระอริยสาวกมีเพียง ๒ อย่างเท่านั้น คือ ในเวลาก่อนฉันภัตตาหาร ท่านถวายทาน ในเวลาภายหลังแต่ฉันภัตตาหาร ท่านมีมือถือเครื่องสักการบูชาไม้ของหอมและพวงมาลัยเป็นต้น ใช้ให้ คนถือไทยธรรมมีผ้า เกสซ์และน้ำปานะเป็นต้นไปเพื่อต้องการฟังธรรม ๆ

(มหาปาละตามไปฟังธรรม)

ภายหลังวันหนึ่ง มหาปาละกุมภพี้ เห็นหมู่อริยสาวกมีมือถือเครื่องสักการบูชาไม้ของหอมและ พวงมาลัยเป็นต้น ไปวิหาร จึงถามว่า “มหาชนหมู่นี้จะไปไหนกัน” ครั้นได้ยินว่า “ไปฟังธรรม” ก็คิดว่า “เราก็จักไปบ้าง” ดังนี้ ครั้นไปถึงแล้ว ถวายบังคมพระศาสดาแล้วนั่งอยู่ข้างท้ายชุมชน ๆ

(อนุப்புฬิกถา ๕)

ธรรมดาพระพุทเจ้าทั้งหลาย เมื่อจะทรงแสดงธรรม ทอดพระเนตรอุปนิสัยแห่งคุณมีสโรณะ ศิลและบรรพชาเป็นต้นแล้วจึงทรงแสดงธรรม ตามอำนาจอัยาศัย, เพราะเหตุนั้น ในวันนั้น พระศาสดา ทอดพระเนตรอุปนิสัยของมหาปาละกุมภพี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงธรรม จึงตรัสอนุப்புฬิกถา ๆ คือทรง ประกาศทานกถา (พรณนาทาน) ศีลกถา (พรณนาศีล) สักคกถา (พรณนาสวรรค์) โทษ ความเลวทราม และความเศร้าหมองแห่งกามทั้งหลาย และอานิสงส์ในเนกขัมมะ (การออกจากกามทั้งหลาย) ๆ

(มหาปาละขอบวช)

มหาปาละกุมภพี้ ครั้นฟังธรรมนั้นแล้วคิดว่า “บุตรและธิดาก็ดี ทรัพย์สมบัติก็ดี หาได้ติดตาม ผู้ไปสู่ปรโลกไม่ แม้ร่างกายก็ไปกับตนไม่ได้ จะมีประโยชน์อะไรด้วยการอยู่ครองเรือน เราจักบวช” ๆ พอเทศนาจบลง เขาก็เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ทูลขอบวช ๆ ครั้งนั้น พระศาสดาตรัสถามเขาว่า “ญาติ คนไหนที่ท่านจะต้องอำลา ไม่มีบ้างหรือ” ๆ เขากราบทูลว่า “น้องชายคนเล็ก ของข้าพระองค์ มีอยู่ พระเจ้าข้า” ๆ พระศาสดาทรงรับสั่งว่า “ถ้าเช่นนั้น ท่านจงอำลาเขาเสีย” ๆ

(มหาปาละมอบสมบัติให้น้องชาย)

เขาทูลรับว่า “ดี” แล้ว ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว ไปถึงเรือนให้เรียกน้องชายมาแล้ว พูดว่า “แนะพ่อ สวิญญานกทรัพย์ก็ดี อวิญญานกทรัพย์ก็ดี อันใดอันหนึ่ง บรรดาที่มีในตระกูลนี้ จงตกเป็นภาระ ของน้องทั้งหมด น้องจงดูแลทรัพย์ทั้งหมดนั้นเถิด” ดังนี้ ๆ

น้องชายถามว่า : “ก็ พี่เล่า นาย” ๆ